

TRVALÉ UMĚNÍ VE VEŘEJNÉM PROSTORU PRAHY PO ROCE 1989

Petra Vlachynská

1 Il Commendatore (Plášť svědomí); zdroj: archiv autora

Tento příspěvek se zaměřuje na sochy, pomníky a instalace, které se po revoluci v roce 1989 začaly postupně objevovat ve veřejném prostoru Prahy. Jejich realizace a umístění na dobu neurčitou (tedy natrvalo) bylo podpořeno a schváleno pověřenými institucemi či místními úřady a jejich zastupiteli. Jedná se tedy o umění oficiální.

Kulturní, politická a ekonomická situace se po roce 1989 v bývalém Československu radikálně změnila, což se výrazně dotklo i umění ve veřejném prostoru. Byla ukončena platnost tzv. „čtyřprocentního zákona“.¹ Instituce podporující a kontrolující vznik nových realizací zanikly.² Celkový charakter i počet prací, které vznikly, je diametrálně odlišný od předešlé produkce.³ Absence jakéhokoli zaštitění na úrovni státu, lokálních samospráv, institucí či vzdělávacích programů⁴ nijak nepomáhá již tak složitému postavení umění ve veřejném prostoru a svědčí o nezájmu či nedůvěře ve význam umění pro město.

1 METODOLOGIE

Výzkum kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístup. Přítomnost výtvarných děl v Praze je kvantitativně sledovaná ve třech základních vlastnostech: lokalizace v rámci městských obvodů, prvotní záměr (funkce) a vizuální jazyk.

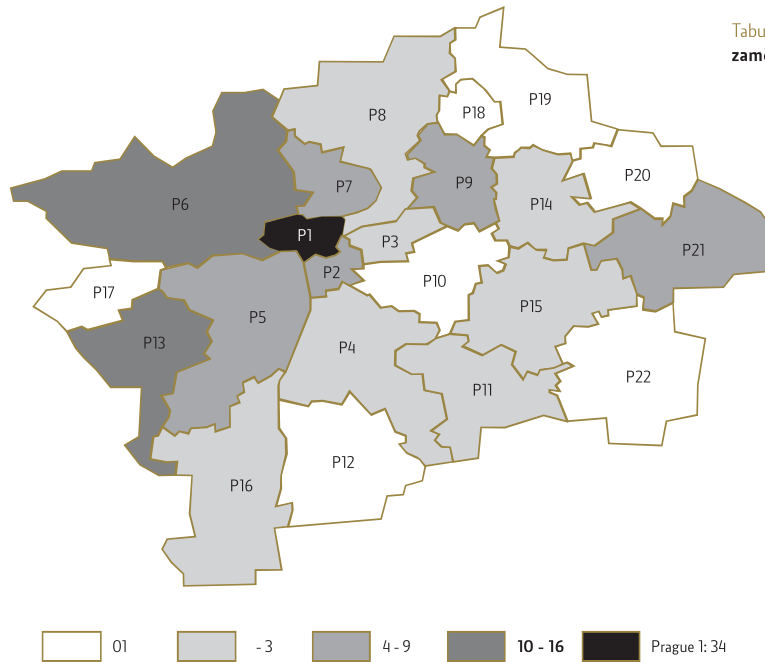
V analýze dvou vybraných děl se uplatňuje kvalitativní přístup. Jejich autoři, jak Anna Chromý tak Krištof Kintera, iniciovaly umístění svých děl do veřejného prostoru a města je posléze přijala jako dary. Nicméně zásadním způsobem se odlišují v aspektech, jako jsou účastníci v procesu vzniku, výtvarný jazyk, způsob, jakým (ne)redefinují kontext. Při popisu prostorových vztahů, významů i formálního jazyka usilují o interpretaci vztahů právě ke kontextu města zejména v rovině architektonicko-prostorové, dějové a symbolicky významové.

2 MAPOVÁNÍ TRVALÉHO UMĚNÍ VE VEŘEJNÉM PROSTORU PRAHY

Trvalé umění ve veřejném prostoru instalované po roce 1989 doposud nebylo systematicky zmapováno a dokumentováno.⁵

V průběhu mapování Prahy jsem kromě fotografické dokumentace sbírala specifická data, tak abych mohla odpovědět na následující otázky. Kde se díla nalézají podle městských obvodů? Jak jsou početně zastoupeny pomníky a památníky, volné sochy či objekty a užité umění (výtvarně zpravovaný městský mobiliář)? Poslední otázka se týká kvantitativního vyjádření vizuální typologie, respektive druhu výtvarného jazyka, kde jsem definovala tři kategorie: figurální a věcné sochařství, abstraktní sochy a instalace.⁶

Tabulka 1 Výsledky mapování z hlediska prvotního zaměření díla

2.1 VÝSLEDKY MAPOVÁNÍ

Od roku 1982 byla na území Prahy instalováno 104 děl (Tabulka 1). 12 prací je součástí skupiny soch (*Sochařský park Hadovka* v Dejvicích a sochy v areálu bydlení *Kejřův Park* v Hloubětíně). 34 soch a objektů se nachází na území Prahy 1, což představuje přibližně 35% produkce. Na území Prahy 1 žije 2,35 % z celkového počtu obyvatel Prahy.⁷ V sedmi obvodech jsem prozatím nenalezla žádné dílo, nebo žádné nevzniklo. Z hlediska motivace či prvotního účelu díla jsem zaznamenala 25 pomníků a památníků, 71 soch, z nichž 9 sice nelze označit za oficiální pomník, ale úmysl symbolicky připomenout nějakou událost je zjevný nebo vyjádřen nápisem. 8 děl propojuje umění a městský design (Tabulka 2).

Dle visuální typologie přibližně stejný počet uměleckých objektů využívá tradiční jazyk figurálního sochařství a abstraktní stylizaci a tvarosloví. Děla, která lze označit za permanentní instalace, bylo nalezeno pět (Tabulka 3).

3 ANALÝZA VYBRANÝCH DĚL V JEJICH KONTEXTU

Od 60. let se v západní Evropě a USA proměňuje vztah sochy a prostoru nebo architektury. Umění se stává místně specifické (site-specific), a to nejen v rovině prostorově-fyzické, ale především sociální. Možnosti tohoto příspěvku nedovolují věnovat se vývoji kontextuálního přístupu k umění ve veřejném prostoru. Proto se omezím na návrhy nové terminologie v teoretických textech, které nastiňují současné tendence. V duchu požadavku umění, které je především kritikou praxí zavedených systémů a společnosti navrhuje Jane Rendell nový termín „critical spatial practice“⁸, který překračuje limity umění a architektury. Zastřešuje dočasné i trvalé umění jak ve vztahu k estetickým tak

sociálním tématům. Evita Alle posouvá význam termínu místně-specifického umění do sociální roviny, když navrhuje nazývat komunitní umění, které se soustředí na proces, začlenění, participaci a samo-organizaci jako „issue-specific“ (tematicky specifické).⁹ Harriet Senie považuje „místně specifické umění“ za vyprázdňený pojem zatížený teorií. Požadavek aktualizace umění ve vztahu ke změnám prostředí vystihuje „site-responsive art“ (na místo reagující, citlivé umění).¹⁰ Přijetí takového termínu v praxi by pravděpodobně přineslo větší pružnost při přemístování a odstraňování děl.

3.1 IL COMMENDATORE, 2000, STARÉ MĚSTO

Plášť svědomí, Pieta, Il Commendatore – to jsou různá pojmenování díla sochařky českého původu Anny Chromy. Ve světě jsou tři odlitky. Socha v Praze je umístěna u Stavovského divadla na památku premiéry Mozartovy opery *Don Giovanni*. Socha byla městu darována při příležitosti výstavy autorčiných soch na Senovážném náměstí. Přijetí daru schválila rada městské části Praha 1.¹¹ Umístění bylo samotnými radními kritizováno.¹² Z řad profesionálních umělců byl nejhlasitější protest Vladimíra Knížáka a jeho studentů, kteří společně symbolicky sochu rozbíjeli. Pro zajímavost uvádím, že k podpoře umění ve veřejném prostoru v řadě evropských městech patří i formulování postupů, kterými lze sochu z veřejného prostoru odstranit.

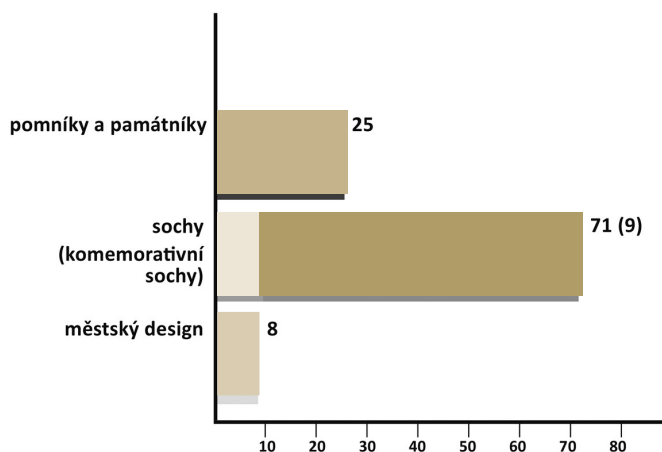
Pozice sochy vůči Stavovskému divadlu je ambivalentní. Socha je umístěna na severní straně průčelního loubí u paty pilíře. Je tedy pohledově směřovaná do ulice Železná, která propojuje Staroměstské náměstí s Rytířskou ulicí. Ze směru od Staroměstského náměstí je dominantní a poutá pozornost zejména turistů. Průvodci její okolí využívají

jako místo k zastavení. Při průchodu z ulice Rytířská je snadno přehlédnutelná. Socha na nevzhledném plechovém soklu ve stínu pilíře působí trochu jako zapomenutá rekvizita při stěhování. Její pozice vyjadřuje nedostatek opodstatnění pro umístění na pozadí čelní fasády divadla, které by nepatřičnost sochy ve vztahu k divadlu pouze podtrhlo. Z formálního hlediska socha nikterak nepracuje s neorenesanční architekturou Stavovského divadla, ani se neprojevuje kontrastem aktuálního výtvarného jazyka. Souvislost s Mozartovou operou *Don Giovanni* se zdá být náhodná, což podtrhává fakt, že v jiných městech se socha jmenuje jinak a nachází se z hlediska funkce ve zcela odlišném kontextu (v Salzburku je umístěna v katedrále, v Athénách v Národním muzeu). (→1)

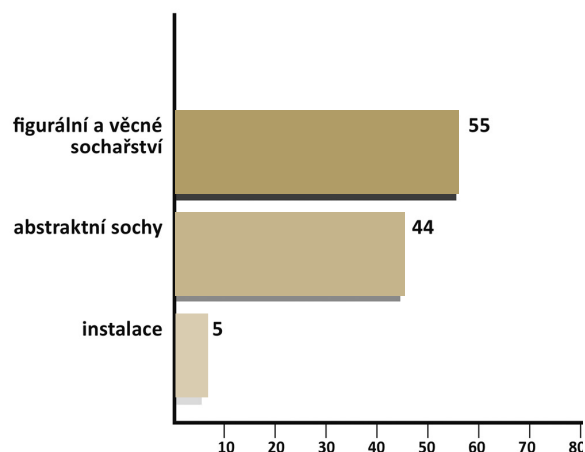
3.2 Z VLASTNÍHO ROZHODNUTÍ. MEMENTO MORI, 2011, NUSLE

Obyčejná pouliční lampa s transformovanou horní částí se nachází v nuselském parku Folimanka pod Nuselským mostem u jeho západního konce. Nenápadnou instalaci inicioval Křištof Kintera na památku všech, kteří se skokem z Nuselského mostu rozhodli ukončit svůj život. Umělec, ve spolupráci s občanským sdružením Dvojka sobě¹³, představil svůj projekt zastupitelům Prahy 2, kteří v září 2010 schválili dar umělce městu.¹⁴ Firma Eltodo Elektro zajistila přípojku elektřiny a vztyčení díla. Dílo tak vzniklo díky nemalé investice samotného umělce a ve spolupráci občanského sdružení, města a soukromé firmy.

Park Folimanka je oblíbeným rekreačním místem přilehlých čtvrtí, jako jsou Nusle, Vinohrady, Karlov. Nabízí sportoviště, občerstvení, dětská hřiště. Většina prostoru parku je upravená a v letních měsících hojně využívána. Toto ale nelze říci o oblasti na

Tabulka 2 Výsledky mapování z hlediska prvotního zaměření díla

Tabulka 3 Výsledky mapování z hlediska vizuální typologie

sever od Nuselského mostu a zejména pásu přímo pod mostem, který je nezastavěný a nachází se zde parkoviště, benzínová pumpa a kus neupravené zeleně. Přímo v parku je povrch pod mostem zdupaný v hnědý flek.

Horní část lampy se v ladně stáčí tak, že samotná svítidla směřuje vzhůru k pomyslným chodcům přes most. Její subtilita a měřítko je zesíleno robustními pilíři Nuselského mostu. Pouliční osvětlení je šedou součástí každodennosti, nenárokuje si pozornost, spíše naopak. Stejně tak i tato instalace splývá se zanedbaným prostředím, je „neviditelná“. Při rozhovorech s kolemjdoucími se lidé přiznávají, že si ji nevšimli.

Světlo ve své symbolice pracuje minimalisticky a bez možnosti kolektivního sdílení a velkých ideálů. Propojení vzpomínky na sebevrahy, a konstatování naděje, se těsně dotýká ošklivé dopravní stavby, která sebe i nenapravitelný zásah do krajiny hájí všeobecnou prospěšností. Význam soukromého a veřejného se zde sráží s prudkostí. Instalace *Z vlastního rozhodnutí. Memento Mori* je příkladem umění, které změnilo význam místa a je již součástí jeho identity. Pakliže si jí citlivý divák všimne, dílo má sílu podnítit vnitřní dialog významů i emocí. Je též důkazem myšlenky, že zážitek umění je soukromou a intimní záležitostí nehledě na to zda se nachází v galerii, muzeu nebo v hojně navštěvovaném parku.¹⁵ (>2)

ZÁVĚR

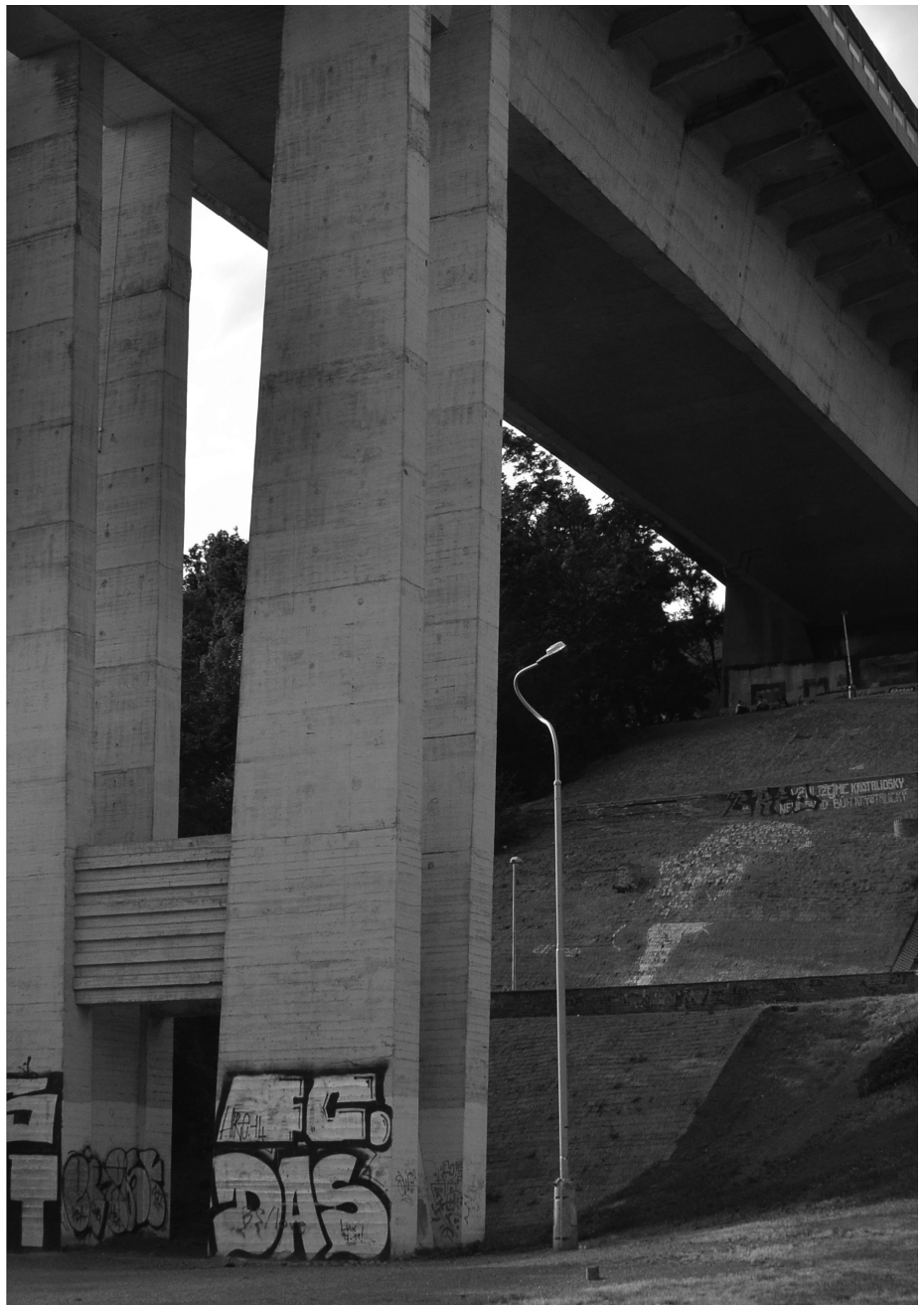
- 1) Umění ve veřejném prostoru Prahy je nerovnoměrně rozloženo ve prospěch Prahy 1. Až na výjimky výrazně vystupuje absence umění v městských částech přidružených k Praze ve druhé polovině 20. století.
- 2) Téměř třetinové zastoupení pomníkové tvorby je důsledkem dluhu společnosti po předchozím období. Pomníky mají

celopražský, někdy celostátní význam (například pomník Franze Kafky). Minimum pokusů o seriózní spolupráci mezi architekty umělci, vzájemný vztah dvou tvůrčích profesí, může být námětem dalšího výzkumu.

- 3) Z hlediska vizuální typologie je zajímavé rovnoměrné zastoupení věcného (figurálního) a abstraktního sochařství, které stojí v kontrastu se současnou uměleckou scénou silně zaměřenou na konceptuální umění. Přetržení kontinuity vývoje umění má za následek, že se realizuje umění, v jehož centru stojí objekt, tedy umění ve veřejném prostoru typické pro 60. léta v USA či západní Evropě. Formy jako jsou instalace, environmentální umění nebo komunitní projekty se v Praze téměř nevyskytují.
- 4) Srovnání dvou uměleckých děl dokládá důležitost podpory, vize a měřítko kvality. Pokud nejsou vyjádřeny, je úspěch a význam díla výsledkem součtu momentální lucidity zapojených aktérů. Na rozdíl od období před rokem 1989, kdy byla produkce umění řízená státem, jsou současná díla iniciovaná pestrou škálou subjektů (demokratizace procesu).
- 5) Umění ve veřejném prostoru má nezastupitelnou hodnotu. Je schopné vyjádřit potlačené významy, pracovat s historií místa a propojit se s ním. Umění vstupuje do dialogu s informovaným divákem a uniká tak prvoplánové přitažlivosti pro povrchní turistiku.

Autorka spracovává dizertačnú prácu na tému *Trvalé umění v kontextu veřejného prostoru* na Fakultě architektury ČVUT v Praze. Školitelka: doc. Ing. arch. Irena Fialová

2 Z vlastního rozhodnutí. Zdroj: archiv autora

- 1 V roce 1966 vydala Státní komise k *Usnesení vlády Československé republiky o řešení otázek uplatnění výtvarného umění v investiční výstavbě* z předchozího roku prováděcí pokyny, ze kterých se dle rovnice určila sazba na výtvarné umění v rozmezí 0,6–4,2 %. Viz KAROUS, Pavel (ed.): *Vetřelci a Volavky*. Praha, Arbor Vitae 2013, s. 454–455.
- 2 Státní komise pro investiční výstavbu, Svaz československých výtvarných umělců, Svaz československých architektů, Fond výtvarného umění. Viz KAROUS, Pavel (ed.): *Vetřelci a Volavky*. Praha, Arbor Vitae 2013, s. 454.
- 3 Dle slov Pavla Karouse, autore projektu Vetřelci a Volavky, centrálně řízený systém vyprodukoval jen v Praze během 70. a 80. let přibližně 400 soch. (mapa dostupná na: <http://www.vetrelciavolavky/mapa/>), [10. 9. 0015]
- 4 Jistou výjimku představují z větších měst Liberec a Brno. V Liberci občanské sdružení SPACIUM iniciovalo mezi lety 2001–2010 řadu realizací a sochařských přehlídek. Brněnský magistrát v rámci projektu Sochy pro Brno organizuje každý rok soutěže na pomníky osobnostem spojenými s Brnem.
- 5 Nejobsáhlejší databázi lze nalézt na webové platformě www.socharstvi.info, která má ambici mimo jiné zdokumentovat veškeré oficiálně instalované sochy ve městech i krajině České republiky. Stránky www.vetrelciavolavky.cz a stejnojmenná kniha přináší dokumentaci normalizační plastiky, tedy díla z let 1948–1989. Dokumentaci soch v Praze převážně z 19. století je možné nalézt v internetovém archivu galerie hlavního města Prahy: www.gmp/archiv/cz.
- 6 Kniha Martina Zembrackého, *Public Artopia, mne inspirovala k rozšíření mapování vizuální typologie. Zembrackého kategorie (pomník, figurální socha, abstraktní socha, užité umění, díla na fasádě, instalace/environment/land-scape) jsem upravila dle potřeb zaměření výzkumu a charakteru českého prostředí. Viz ZEBRACKI, Martin: *Public Artopia*. Amsterdam, Pallas Publications 2012.*
- 7 ČSO (2014) Počet obyvatel v SO ORP. (dostupné na: https://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislotab=DEM9010PU_ORP&kapitola_id=368), [10. 5. 0015]
- 8 RENDELL, Jane: *Art and Architecture*. London, I. B. Tauris and Co. Ltd 2006, s. 6.
- 9 ELLE, Evita: Development of public art in urban space: expressions and potential. In: *Research for rural development. Annual 16th International Scientific Conference Proceedings*. Jelgava, Litva 19–21 May 2010, II, s. 185–191.

- 10 SENIE, Harriet: Responsible Criticism: Evaluating Public Art. In: *Sculpture*. December 2003, XX, 10. (dostupné na: <http://www.sculpture.org/documents/scmag03/dec03/senie/senie.shtml>), [10. 9. 0015]
- 11 Viz: <http://www.praha1.cz/cps/usneseni-detail.html?ID=89593>, [10. 9. 0015]
- 12 ŠOUREK, Petr: In: A2, Praha 2006, XIII (dostupné na: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/darovane-rose-na-proporce-nekoukej>) [10. 9. 0015]
- 13 SOUŠKOVÁ, Sabina: *Pomníková tvorba v České republice 1989–2012 v kontextu současné sochařské produkce*. Diplomová práce. Palackého Univerzita Olomouc 2013, (dostupné na: <http://theses.cz/id/p3g6p3/00175565-464503144.pdf>)
- 14 Viz: <http://www.praha2.cz/MY-LIGHT-IS-YOUR-LIFE.html>, [10. 9. 0015]
- 15 SENIE, Harriet: Responsible Criticism: Evaluating Public Art. In: *Sculpture* December 2003, XX, 10. (dostupné na: <http://www.sculpture.org/documents/scmag03/dec03/senie/senie.shtml>), [10. 9. 0015]